

**İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN MİLLİ İKTİSAT ANLAYIŞI (1913-1918):
DÖNEMİN KALKINMA POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME****THE NATIONAL ECONOMIC UNDERSTANDING OF THE UNION AND PROGRESS
SOCIETY (1913-1918): AN EVALUATION ON DEVELOPMENT POLICIES****Batuhan BİLİCİ*****ÖZ**

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasında modernleşme, batılılaşma ve milliyetçilik akımlarının etkisi olmuştur. İttihat ve Terakki hareketi aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde siyasi, toplumsal ve ekonomik alanları etkilemiştir. 23 Ocak 1913 tarihinde Bab-ı Ali Baskınıyla İttihat ve Terakki tek başına iktidara gelmiş ve elinde bulundurduğu güç ile liberal iktisadi politikalarından vazgeçmiştir. Bu politikalar çerçevesinde; kapitülasyonlar kaldırılmış, yabancı sermayeli şirketler denetim altına alınmış, İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiş ve milli kalkınma hedefleri belirlenmiştir. Araştırmamızın amacı, kapsamında cemiyetin iktidar olduğu 1913 – 1918 yılları arasında faaliyete geçirmek istediği dönemin kalkınma politikaları ve milli iktisat anlayışı tartışılmıştır. Milli ekonomi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin benimsediği ekonomi politikalarından biri olmasına rağmen uygulamak istediği kalkınma politikaları ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirememiştir. Çalışma, literatür araştırması yöntemine dayanan, veri tabanları ve yazılı tarihsel kaynakların taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki Cemiyeti, Milli İktisat, Kalkınma Politikaları, Meşrutiyet, Bab-ı Ali Baskını.

ABSTRACT

Modernization, Westernization movements and nationalism movements have had an impact on the establishment of the Union and Progress Society. The Union and Progress movement also influenced the political, social and economic fields in the Ottoman Empire. Within the scope of the research, the development policies and the national economic understanding that the society wanted to put into operation between 1913 and 1918, when it was in power, were evaluated. Within the framework of these policies; capitulations have been abolished, companies with foreign capital have been placed under control, the İzmir Economic Congress has been organized and development goals have been determined. The main purpose of our research is of importance for understanding the national economic development policies of the Union and Progress Society, which constitute the content of our study. The development policies that the Union and Progress Society tried to implement during the years of power were evaluated within the framework of the understanding of national economy. Although the national economy is one of the economic policies adopted by the Union and Progress Society, it has not been able to implement it in a way that is compatible with the development policies it wants to implement. The study was conducted by scanning databases and written historical sources based on literature research management.

Keywords: Union and Progress Society, National Economy, Development Policies, Legitimacy, Bab-ı Ali.

Article Info**Araştırma Makalesi**

Geliş Tarihi: 15/06/2023

Kabul Tarihi: 23/08/2023

Atıf

Bilic, B. (2023). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Milli İktisat Anlayışı (1913-1918): Dönemin Kalkınma Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Anasay* 25, 68-80.

Research Article

Received: 15/06/2023

Accepted: 23/08/2023

Cite this article as:

Bilic, B. (2023). The national economic understanding of the union and progress society (1913-1918): an evaluation on development policies., *Anasay* 25, 68-80..

* Atılım Üniversitesi – ARGEDA Teknoloji Transfer Ofisi Üniversite Sanayi İş Birliği Uzmanı bilicibatuu@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-645-248X>

Giriş

Osmanlı Devleti ile başlayan modernleşme ve Batılılaşma hareketleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemini ve cemiyetten sonra kurulan Cumhuriyet dönemini de etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde milli iktisat politikalarının ortaya çıkışı cemiyetin milliyetçilik akımından etkilenmesi ve Türk-Müslüman yapısını ön plana çıkarmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milli iktisat doktrini, milli bilinç oluşturma açısından önemlidir. Milliyetçilik etkisiyle ekonomi alanında Ziya Gökalp, Tekin Alp ve Yusuf Akçura gibi isimler milli iktisat ve kalkınma politikalarını ele almıştır ve Alman kalkınması ve iktisat anlayışı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktisadi düşünsel yapısını oluşturmuştur (Ergin,2017, s.123). İttihat ve Terakki Cemiyeti, kalkınma planları çerçevesinde gayrimüslimlerin etkisini azaltmak, Türk burjuvazisi yaratmak, dış ticaret ve sanayi gibi alanlarda milli politikalar izlemiştir (Ahmad, 2016, s.111). Bu açıdan baktığımız zaman İttihat ve Terakki'nin iktidar yıllarını iki farklı iktisat anlayışı çerçevesinde ayırmamız mümkündür. 1908-1913 yılları arasında liberal iktisat politikalar benimsenmiş, 1914-1918 yılları arasında ise milli iktisat anlayışı benimsenmiştir (Temizgül,2021, s.38). Özellikle ikinci dönemde ortaya koyulan politikalar, Alman milli iktisat anlayışından ciddi şekilde etkilendiği görülmektedir. Osmanlı Devleti, savaşlar sebebiyle sanayi alanında hem iç hem de dış ticarete iktisadi açıdan oldukça zayıflamıştır. Savaş sebebiyle dış borçlanma artmış ve kendi iç kaynaklarımız yetersiz kalmıştır. Gıda ve tarımsal ürünlerde dışa bağımlılık artmış, kentleşme sorunları ortaya çıkmış ve düzensiz nüfus oluşmuştur.

1908 yılında Jön Türkler, II. Abdülhamit'in "istibdat" dönemine son vermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra hükümeti ele geçirmiş ve 1918 yılına kadar devletin işleyişine yön vermiştir. Cemiyet bu dönemde Türkçülük, Milliyetçilik ve Osmanlılık akımları ile güçlenmiştir ve aynı zamanda ekonomik, sosyal, toplumsal yaşamı tekrar düzenleyerek parlamenter rejimi getirmiştir. İttihat ve Terakki döneminin başlamasıyla iktisadi politikalar siyasi ve toplumsal koşullardan etkilenmiş bu durum da kendisini devletçi politikalar üzerinde göstermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, kalkınma politikaları ile milli ekonomi anlayışını ön plana çıkarmış ve ekonomik bağımsızlığa ulaşmak istemiştir.

1. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ VE TARİHSEL ARKA PLANI

İttihat ve Terakki, 1890 yılında yayınladığı kuruluş tüzüğünde amacını şu şekilde açıklar: "Hukümet-i haziranın adalet, musavat, hurriyet gibi hukuk-i beseriyei ihlal eden ve butun Osmanlıları terakkiden men' ile vatani ecnebi yedd-i tasallut itizabına dusuren usul-i idaresini İslam ve Hristiyan vatandaşlarımızı ikaz maksadıyla kadın ve erkek bilcümle Osmanlılardan murekkep, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti teşekkül etmiştir (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi, 1890).¹ 1908-1918 dönemleri arası şüphesiz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli dönemleri arasında girmiştir. Baktığımız zaman Türk ve Arap milliyetçiliğinin artması, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesi ve Orta Doğu'da birçok devletin ortaya çıkması bu dönemde meydana gelmiştir (Örs, 2013, s.690). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulma sürecine dair birçok görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki, 21 Mayıs 1889'da Abdülhamit'i tahttan indirmek amacıyla gizli bir örgüt olarak kurulmalarına yöneliktir. Çünkü Abdülhamit'in politikaları İttihatçılar tarafından desteklenmemiş ve anayasal düzeni yıkmaya yönelik politikalar olarak değerlendirilmiştir (Örmeci,2019). Bu savlardan bir diğeri, Fransız İhtilali'nin getirdiği adalet, eşitlik ve hürriyet düşüncesi etkili olmasaydı. Bir başka sav ise, ordu yapısının bozulmasıydı. İttihatçıların ordu içinde genç askerlere yönelik faaliyetleri rahatsızlık yaratmıştır (Akşin,2015). Son olarak değineceğimiz sav, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulması için Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesini istemişlerdir (Dönmez ve Öztürk, 2018, s.210). İlk kurucuları arasında İbrahim Ethem

¹ Ors, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti",704.

Temo, Abdullah Cevdet ve Mehmet Reşit Bey bulunmuştur (Örs, 2013, s.712). Hatta kurucuların milliyetlerine baktığımız zaman, Abdullah Cevdet Kürt, İbrahim Temo Arnavut, İshak Sükuti Irak kökenli Türk, Mehmed Reşit ise Çerkes'tir. İttihatçıların temel amacı, askıya alınan Kanun-i Esasiyi tekrardan yürürlüğe girmesini istemeleridir. Çünkü Kanun-i Esasi'nin askıya alınmasının ardından "istibdat" olarak adlandırılan II. Abdülhamit'in keyfi idaresi ortaya çıkmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel özelliklerine baktığımız zaman, Türklük, gençlik ve yönetici özellikleri ön plana çıkmıştır. Cemiyetin kuruluşundaki temel felsefe özgürlük düşüncesi olmuştur. Cemiyetin amaçları ise; ülkeyi içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmak ve vatandaşların refah içinde yaşamasını sağlamaktır. (Akşin,2017, s.235). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelleri ve ilkeleri Askeri Tıbbiye Mektebinde atılmıştır. Temel ideolojisi Türkçülük olan İttihat ve Terakki, anayasal düzen oluşturmak istemiş ve iktidarı denetleyen bir topluluk haline almıştır. Hürriyet, eşitlik, can ve mal güvenliğini savunan bu cemiyet meşrutiyeti ilan etme çabasına girmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk yıllarda yeraltı örgütü gibi işlerini yürütmüştür. Osmanlı Devleti'nin batılı devletler karşısında gerilemesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Demir, 2021, s.193).

Osmanlı Devleti'nde gizli örgütlenmeler oldukça yaygındır. Cemiyetler arasında bunun en önemli örneği 1865 yılında kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin öne çıkan unsuru Padişaha meşrutiyeti kabul ettirmektir. 1908 yılında II.Meşrutiyet ile birlikte Fedakarını Millet Cemiyeti, Nesli Cedit ve Türk Derneği kurulmuştur. Bu cemiyetlerin ise en önemli özellikleri Türkçülük ve Osmanlılık fikirlerinin ön plana çıkmasıdır (Kaştan, 2017, s. 92). 1913 Nizamnamesine bakıldığı zaman, İttihat ve Terakki'nin en önemli organı Meclis-i Umumi'dir. Hem yasama hem de yasama dışında kalan işler için kurulan yapılar mevcuttur (Aslan,2019, s.562). Nizamnameye göre, cemiyet içinde kurulan tüm yapıların görev süreleri 1 yıldır ve cemiyette seçimler gizli oyla yapılmıştır. Cemiyetin yurtdışında Paris, Cenevre ve Kahire'de teşkilatlanmıştır (Akşin,2017, s.110). 1893 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli örgütlenmesine rağmen 900'den fazla üyeye ulaşarak çok hızlı bir şekilde büyümüştür. Cemiyetin üyeleri kendi öğrencilerine Namık Kemal gibi yazarların kitaplarını okutarak milli duygularının gelişmesini sağlamıştır (Ahmad,2016, s.266). İttihat ve Terakki 1897 yılında faaliyetlerini arttırmış ve kamuoyunda itibarını güçlendirmiştir. 1908 Osmanlı Devleti genel seçimlerine, Ahrar Fırkası ve İttihat ve Terakki Cemiyeti katılmış ve İttihat ve Terakki Cemiyet mecliste çoğunluğu sağlamıştır. 1908 yılında Cemiyetin önde gelen isimlerinden Manyasizade Refik Bey, bir toplantıda II. Abdülhamit'in baskısının arttığını ve cemiyeti kapatmak için çalışmalarına başladığını ve İttihat ve Terakki subaylarını ordudan atma girişiminde olduğunu belirtmiştir. Cemiyet basın yayın yoluyla çalışmalarına hız vermiş ve darbe için hazırlık başlamıştır ve ayrıca cemiyet II. Abdülhamit'e baskı yaparak meclisin tekrardan faaliyete geçmesini istemiştir (Gökbayır,2012, s.64). Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak eserinde İttihat ve Terakki'nin dayandığı felsefeyi kaleme almıştır. Hatta bu durumu şöyle açıklar; "Tanzimatçılar, Türklüğün yüzüne aldatıcı bir örtü çekmek istemişlerdi. Ulusal bir Türk dili yoktu; tebaanın ortak bir Osmanlıcası vardı. Bir ulusun özel bir dili olduğu gibi, kendisine özgü bir tarihi de vardı. Tanzimat ruhu, Meşrutiyet ile halka, kullanmaya hazırlanmadığı bir egemenliği verdiği halde, çok iyi kullandığı dilini vermiyordu. Ulusalılığın, ulusal tarihinden söz etmeye, doğal olarak, hiç dayanmayacaktı." (Gökalp,2015). Ziya Gökalp, ülkü ve uygarlık kavramları çerçevesinde, uygarlık topluluğu içinde ortak bir insan hayatı yaşamak, hiçbir zaman ne aile ve devlet hayatlarının özelliğine, ne de ulus ve ümmetin içerdiği kültürel dayanışmalara aykırı değildir diyerek İttihat ve Terakki'nin Osmanlı Devleti'nde ortaya koymak istediği anlayışa değinmiştir (Gökalp, 2015). İttihat ve Terakki ülke içinde ve Balkanlarda milli bilinci geliştirmek için eğitim kurumları kurmuştur. Türkçülük bilincinin yerleşmesi için Ziya Gökalp öncülüğünde yer alan kurumlara belirli şartlar getirilmiştir: Türk olmak, Türkçülük ile yetişmek, Milli bir ahlaka sahip olmaktır (Semiz, 2017, s.224). Daha sonra Türkçülüğün Esaslarında ideolojisinden bahsetmiştir. Bu ideoloji, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkleşme politikalarının ana unsurunu oluşturmuştur. Gökalp bu yöntemi şöyle açıklar; ihtilalci, meşrutiyetçi, Türkçü ve milliyetçi

yapının oluşması gerekliliğinden söz eder (Gökalp, 2014). İttihat ve Terakki için ideolojinin oluşmasında Balkan Savaşları etkili olmuştur. Hatta Ziya Gökalp Türkçülük konusunu ele alırken Almanların kendi ülkelerinde oluşturmaya çalıştığı milliyetçi politikalarından bahseder ve Türklerinde bu yolu örnek alabileceklerini belirtir. (Gökalp, 2014). Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti en büyük desteğini askeri kesimden almıştır ve giderek güçlenmiştir. Talat Bey önderliğinde gücünü arttıran cemiyet, yapısını genç ve özgürlükçü subaylardan oluşturmuştur. 1908 yılında Rusya ile İngiltere arasında Reval Görüşmeleri gerçekleşmiş ve cemiyetin etkisi artmıştır fakat Cemiyet'in içindeki subaylar bu durumdan rahatsız olmuş ve ülkenin parçalanacağına yönelik eleştiriler başlamıştır.

Sonuç olarak Reval Görüşmeleri, cemiyet için bir dönüm noktası olmuş ve özgürlük, ihtilal düşüncesi hızla artmıştır² (Akşin,2017, s.135). İttihatçılar arasında Reval Görüşmelerinden sonra Osmanlı Devleti'ni ve birçok ülkeyi (Balkan Devletleri, İran, Makedonya, Avusturya) aralarında paylaşan İngiltere ve Rus Devletlerinin baskıcı politikaları sebebiyle ihtilal düşüncesi artmıştır. İttihatçılar ise bu durumun sebebinin Abdülhamit'in ortaya koyduğu yanlış dış politikalar olduğuna kanaat getirmiştir (Ahmad,2016).

Cemiyetin örgütlenme modeline değinmemiz gerekirse, Carbonari Teşkilatı yapısı ön plana çıkmıştır (Akyıldız,2018, s.45). Carbonari Teşkilatı, İtalyan kömür işçilerinin ortaya çıkardığı bir teşkilat olmuştur. Bu teşkilat küçük yapılardan meydana gelmiştir. Tüm halkalarda ki üyeler bir kişiyi tanır ve halkalar kopsa bile teşkilata bütünden zarar gelmez. Carbonari hareketinin amacı, anayasal düzen kurmak ve bu amaca ulaşmak için silahlı isyanları desteklemek olmuştur (Iocovella,2019). Carbonari, Risorgimento adıyla “Yeniden Diriliş” hareketini başlatmıştır. Bu Genç İtalya ideolojisi, Osmanlı topraklarında da yayılmıştır. 1848 ihtilalinden Osmanlı Devletine sığınan Carbonaro'lar İtalyan İşçileri Yardımlaşma Cemiyetini kurmuştur. Bu Cemiyet ile birlikte İtalyan konsolosluğu, Genç Osmanlılara Carbonari hareketinin temellerini ve 1821, 1848 ihtilalleri üzerine dersler vermiştir (Iocovella,2019).

2. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN İKTİDAR YILLARI

1908 – 1918 yılları arasındaki dönemde adından sıkça söz ettiren cemiyet, 24 Temmuz 1908'de meşrutiyeti ilan etmesiyle birlikte ilk genel seçimlerde meclis çoğunluğunu ilan etmiştir. Aynı yıl içinde Said Paşa, Kâmil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa hükümetleri başa gelmiştir. İttihatçılar basın, baskı ve askeri güç olarak rejimi yönlendirmeye devam etmiştir (Ahmad, 2016, s.111). 1913'te İttihat ve Terakki Cemiyeti Kâmil Paşayı devirmiş ve sadrazam Mahmut Şevket Paşayı göreve getirmiştir. 1.Dünya Savaşından sonra Talat Paşa hükümeti istifa etmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti 5 Kasım 1918 yılında kendini feshetmiştir. Sonuç olarak 1908 – 1918 arasındaki on yıl ki süreçte siyasi ve askeri olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti oldukça güçlenmiştir (Arslan,2016, s.209). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar yıllarında hâkim olan çeşitlilik sebebiyle bölünme eşğine kadar gelmiştir. İttihatçılar Mizancı Murat Bey ve Ahmet Rıza Bey arasında bölünmüştür. Mizancı Murat Bey daha fazla ön plana çıkmış ve faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Bunun sebebi ise Ahmet Rıza'nın ihtilali silahlı olarak devam ettirmek istemesi ve Ermenilerle beraber çalışmak istememesidir. Mizancı Murat, İslami kesimin saygısını ve güvenini kazanmış ve kendi örgütlenmesinde hızla büyümesini sağlamıştır. 1913-1918 tarihleri arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde Teşkilat-ı Mahsusa kurulmuştur. Bu teşkilat, istihbarat ve propaganda faaliyetlerini sürdürmüş ve Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak çalışmıştır (Ergin,2017, s.123). Teşkilatın İtalyanlara, Bulgarlara, Yunanlara ve İngiltere'ye karşı direniş kuvvetleri kurması önemli hale gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak daha sonra kurulan Kuvay-ı Milliye güçleri Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski üyelerinden oluşmuştur (Toprak,2016,

² Reval Görüşmeleri, İngiliz – Rus ilişkilerini gözden geçirmek amacıyla yapılmış ve Makedonya'da yaşanan kargaşalara son vermek için iki ülkenin ıslahat çalışmalarına karar vermesiyle başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğuna göre bu görüşme, Makedonya konusunda İngiliz – Rus iş birliğinin ve müdahalesinin başlangıcı olarak yorumlanmıştır.

s.442). Teşkilat başkanlığı yapan Hüsametdin Ertürk Bey, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş amacını şöyle özetlemektedir "Bu teşkilatın gayesi, bir taraftan bütün İslamları bir bayrak altında toplamak, bu suretle Panislamizm'e vasil olmaktır. Diğer taraftan da Türk ırkını siyasi bir birlik içinde bulundurmak, bu bakımdan da Pantürkizm'i hakikat sahasına sokmaktır" (Tansu, 2020). Hüsametdin Ertürk Bey, "Yüksek rütbeli subaylar Hürriyet ve İtilâf, küçük rütbeliler de İttihat ve Terakki üyeliğiyle övünüyor. Ordu, siyasetten daima uzak kalmalıdır. Hepimiz özgürlük ve güvenlik, adalet ve eşitlik ilkelerinin bu ülkede egemen olması için savaştık. Hareket Ordusu'yla İstanbul üzerine yürüyerek Meşrutiyet'i elde ettik. Sonuçta bunlar rejim sorunuuydu. Ordu, kendisine düşen görevi yaptı. Gericiliği bozguna uğrattı. Fakat artık yeter, şimdi işimize bakalım. Yarın savaşlar olur da orada Osmanlı subayları particiliğe düşerse, zavallı Mehmetçiklerin hali ne olur, sorarım sizlere?" diyerek İttihat ve Terakki'nin ordu üzerinde siyasi kontrol sağlamaması gerektiğinden bahsetmiştir (Tansu, 2020). Baktığımız zaman Jön Türkler, II. Abdülhamit dönemine karşı tepkilerini dile getirmiştir. Genç Osmanlı geleneğinin aksine liberal politikalar benimsemiştir. Bab-ı Ali darbesinden sonra ülkenin iç politikasında daha da güçlenen İttihat ve Terakki tüm gruplara karşı ılımlı yaklaşmıştır. Muhalif gruplar, ittihatçılar tarafından siyasetin içine girmemeleri konusunda uyarılmış ve bu durum Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle büyük yankı uyandırmıştır (Tunaya, 1998, s.520). Bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet, Türk tarihinin modernleşme süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Değişimler siyasi, ekonomik ve idari anlamda kalmamış toplumun tamamına yönelik bir köklü değişim içerisinde olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı yapılan en büyük muhalif hareket 31 Mart Olayı olmuştur. Nakşibendi tarikatının basın yayın organı olan Volkan dergisi çevresinde toplanan dinci gruplar İttihad-ı Muhammed'i adıyla örgüt kurmuştur (Yücel,2020, s.500). Bu örgüt, İslam savunucusu olmuş ve modernleşme hareketlerine karşı çıkmıştır. Örgütün kuruluşundan kısa bir süre sonra Hasan Fehmi suikastı yaşanmıştır. 13 Nisan 1909 tarihinde 31 Mart Vakası yaşanmış ve bu olay rejim karşıtı ilk isyan olarak karşımıza çıkmıştır. Bu isyan Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır. Yönetim üzerinde ağırlığı artan İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'i indirmiş ve Sultan Reşat tahta çıkmıştır (Zohrap,2022, s.59). 24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ilan edilmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti mecliste çoğunluğu sağlamış ve Kâmil Paşa istifa ederek Hüseyin Hilmi Paşa dönemi başlamıştır (Zohrap,2022, s.59). İttihat ve Terakki, rejim üzerinde baskı kurmuş ve bu durum ülke içindeki farklı görüşler üzerinde çatışma başlatmıştır. 1912 yılında ülkemizde ikinci seçim dönemi yaşanmıştır. Sopalı seçimler adı verilen bu seçimde İttihat ve Terakki Cemiyeti parlamentoda çoğunluk sağlamış ve iktidarı devralmıştır (Temizgül,2021, s.42). 1912 yılında Sait Paşa hükümeti kurmak istemiştir fakat ülke içindeki eylemler sebebiyle Sait Paşa görevinden istifa etmiştir. Bu sırada Balkan savaşının başlamasıyla İttihatçılara karşı önlemler alınmıştır. Kâmil Paşa hükümeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezlerini ve şubelerini kapatmış ve ittihatçıları tutuklamıştır (Çavdar, 1992, s.253). Yurt dışına kaçan ittihatçılar basın yoluyla mücadelesine devam etmiş ve fiili olarak harekete geçmeyi istemiştir. Prens Sabahattin ve arkadaşları hükümeti basın yoluyla ve mitingler ile birlikte düşürmeyi hedeflemiştir (Toprak,2018, s.400).

3. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN MİLLİ İKTİSAT ANLAYIŞI: DÖNEMİN KALKINMA POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli görevlerinden biri de tüm örgütleri vasıtasıyla kalkınma derneği olarak hizmet etmek olmuştur. 1911 Nizamnamesine göre, "Teşkilat-ı içtimaiyesi itibariyle İttihat ve Terakki bir kuvve-i müteşebbisdir. Bu teşkilat itibariyle vazifesi nesli hazıra gece dersleri küşad ve nesli atıye mektepler tesis, gazeteler ve faideli kitaplar neşretmek, ziraat sanayi ve ticareti teşvik eylemektir."³ Baktığımız zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruluş yıllarında eğitime önem vermiş ve yönetim konusunda çeşitli kazanımlar elde

³ Ors, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti",709.

etmiştir. 1908 yılında aldığı kararlara göre kalkınma görevi de önemli bir kazanım olarak ortaya çıkmıştır (Demir,2021, s.192). İttihat ve Terakki Cemiyetinde liberal düşüncüyü savunanlar klasik ekonominin ilkeleri çerçevesinde hareket etmiştir. Bu sebeple kalkınma “mutlak üstünlükler teorisi” bağlamında değerlendirilmiştir (Akyıldız,2018, s.250). Liberaller, kalkınma politikaları ve sanayileşme sürecinde tarım faaliyetlerine önem vermiştir. Cemiyet’in içindeki liberal politikaları benimseyenleri milli iktisatçılar oldukça sert eleştirmiş ve ülke kalkınmasını durduran unsurların serbest ticaret ve serbest rekabet olmasına gerektiğine inanmışlardır (Boratav,2010, s.150). İttihat ve Terakki üyeleri mali kalkınma politikalarını uygulamaya çalışmış, sanayi kollarının kurulması ve millileştirilmesi için çalışmış ve aynı zamanda teşvik planları uygulamıştır. Ziya Gökalp, kalkınmanın gerçekleşmesi için yabancı sermayeye önem vermiş ve ülkenin tarımsal, sanayileşme ve hayvancılık gibi alanlarda geri planda olduğunu söylemiştir. Yusuf Akçura ise, milli kalkınmanın sadece milli iktisat ilkeleri çerçevesinde iyileşeceğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti ile başlayan ekonomik gelişim ve faaliyetler, Cumhuriyet Dönemiyle birlikte ortaya koyulan birçok politikanın yol göstericisi olmuştur (Çavdar,1992, s.110). İttihat ve Terakki’nin ortaya koyduğu ana politika milli iktisat anlayışı ve milli bankacılık politikalarıdır. Bab-ı Ali baskınından sonra liberal ekonomi politikalarından uzaklaşan cemiyet milli ekonomi sistemi kurmak için çalışmalarına başlamıştır (Demir,2021, s.192). Bu politikaların çıkış süreci II. Meşrutiyet’in ilanı ile başlamıştır. Politikanın temel fikri, ulusal birliği ekonomik değerlere göre inşa etmek olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetine göre burjuvazi olmadan ekonomik bağımsızlık oldukça zordu ve ittihatchılar Türk burjuvazi sınıfı oluşturma yoluna gitmiştir (Demir,2021, s.210). Ziya Gökalp milli bir ekonomi oluşması için şu sözleri söylemiştir; *“Türklere bir millet karakteri kazandıracak ve bir Türk kültürünün oluşmasına katkıda bulunacak etkenlerden biri millî ekonomidir”* (Toprak,2018). Bu sayede milli kalkınma ve iktisat politikalarının oluşturulması için hem Müslüman hem de Türk burjuvası, girişimcilere öncelik verilmiştir (Ergin,2017, s.116). 1915’ten sonra uygulanmaya başlayan milli ekonomi politikaları Türklerin ticari hayatta Avrupalı Devletlerden kayırılmasına kadar sürmüştür. Kalkınma politikaları ile birlikte Osmanlıya gelir kaynağı olarak ticaret ön plana çıkmıştır. Bu dönemde toplanan İttihat Terakki Kongresinde milli kararların ortaya koyulduğu görülmüştür (İnceoğlu,2015). Kongrede yayınlanan programda en önemli kısım ülkenin kalkınma ve ekonomik bağımsızlığına ayrılmıştır. Osmanlı Devleti buna bağlı olarak Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmasına karar vermiş ve vatandaşları sanayi kuruluşlarını kurmaya ve ticari sektörlerle yönelmelerine teşvik etmiştir. İttihat ve Terakki, milli kalkınma planlarını 1. Dünya Savaşı yıllarında oluşturmuştur. Bu çerçevede yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar kaldırılmıştır (Şener,1990, s.210). Kapitülasyonları kaldıran komisyon 8 Eylül 1914 tarihinde toplanmış ve kamuoyuna duyurmuştur (Akyıldız, 2018, s.400). 1.Dünya Savaşı’nın etkisi bu duruma tepkileri hafifletmiş ve Duyun-ı Umumiye ‘in faaliyetleri de sona erdirilmiştir.1910-1915 yılları arasında Türk ve Müslüman şirketler ayrıcalıklı konuma getirilmiş ve yabancı yatırımcılar denetim altına alınmıştır (Toprak, 2018, s.600). İttihat ve Terakki Cemiyeti hem ordunun giderlerini hem de ülke içi giderleri karşılamak için Türk-Müslüman halktan desteğini istemiştir. Cemiyetin başlattığı kampanyalar sayesinde yatırımlar yapılmaya başlamıştır (Toprak, 2018, s.612). Bu dönemde kalkınmanın en önemli adımlarından olan İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştur. Yine kalkınma hedeflerinin başarılı olabilmesi için büyük anonim şirketler kurulmuştur. Görüldüğü üzere yerli ve milli sermayenin önü açılmaya çalışılmıştır. Fakat bu durumun getirdiği negatif etkiler de olmuştur. 1.Dünya savaşının ortaya çıkardığı olumsuzlukların başında yüksek enflasyon gelmiştir. İttihat ve Terakki savaş boyunca enflasyonu düşük seviyelerde tutarak dengelemeye çalışmıştır. Savaş boyu uygulanan milli kalkınma politikaları sınırlı kalmıştır. Kalkınma politikalarının gelişmesindeki engel, ülkemizdeki sermaye sahiplerinin girişimci kabiliyetlerinin yetersiz olmasından kaynaklanmıştır. Milli kalkınma politikalarının savunucusu olan Tekin Alp, Türk Yurdu ve İktisadiyyat Mecmuası gibi dergilerde ekonomik bağımsızlığın servet birikimi yoluyla oluşacağından söz etmiştir (Zohrap,2022, s.90). İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin savaş yıllarında uygulamaya çalıştığı ekonomi politikalarında somut değişimler görülmemiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti ağır ekonomik koşullar ile mücadele ederken devlet iktisadi olarak

taviz vermeye devam etmiştir. Dönemin Maliye Bakanı olan Cavid Bey, ülke içinde birikim yapılması gerektiğini ve yabancı sermayeyi ülke içine aktarılması gerektiğini açıklamıştır (İnceoğlu,2015, s.42). Cavid Bey'e göre aynı zamanda uluslararası ticaret ülke içinde hem tarımı hem de hayvancılık faaliyetlerini geliştirecektir. Cavid Bey aynı zamanda liberal bir görüş içerisinde ve 1908-1910 yılları arasında İctimaiyye Dergisini yayınlayanlar arasında yer almıştır. Cemiyet içinde liberal düşüncüyü sistematik olarak savunan Cavid Bey, kalkınma hedefleri için Japonya'dan yardım istemiştir (Zohrap,2022, s.77). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liberal kesimi, serbest ticaret rejimini savunmuş ve anonim şirketlerin artırılması gerektiğini belirtmiştir (Temizgül,2021, s.43). Meşrutiyet ilanından sonra ki dönemde Prens Sabahaddin liberal fikirleri benimsemiş ve özel teşebbüslerin ülke içine girmesi gerektiğini savunmuştur. İttihat ve Terakki döneminin en önemli hususlarından biri girişimcilik faaliyetlerinin devam etmesi olmuştur, öz sermaye birikiminin yapılması, uluslararası pazarda yer almak için rekabet edebilir koşullar oluşturulması kararlaştırılmıştır. Kalkınma politikaları, İttihat ve Terakki döneminde 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunu 1915 yılında yapılan değişikliklerle devam etmiştir (Demir,2021, s.200). Osmanlı Bankası, İttihat ve Terakki döneminde hakimiyetini kalkınma politikaları üzerinde devam ettirmiş, ülkenin iç ve dış borçlarının ödenmesinde rol oynamış ve hazine görevini üstlenmiştir. Buna bağlı olarak uluslararası iktisadi baskılar İttihat ve Terakki döneminde de devam etmiştir (Boratav,2010, s.215). Bu dönemde uygulanmaya başlanan kalkınma politikaları sert kapitülasyonlar karşısında zayıf kalmıştır. Dönemin kalkınma hedeflerinin başka unsurları ise kamu maliyesinin düzeltilmesi ve rasyonel kararların alınması olmuştur. Bu hedeflerin oluşmasında ise Almanya örnek alınmış ve bağımsız bir iktisadi anlayış gelişmesinde etkili olmuştur (Zohrap,2022, s.71). Milli politikaların uygulanmasında ve toplumsal alana yerleşmesi açısından Müdafaa-i Milliye Cemiyeti kurulmuş ve ihtiyaç halinde halktan yardım parası toplamıştır. İttihat ve Terakki, İstanbul'da kurduğu Heyet-i Mahsusa-i Ticareriye ile kalkınma politikalarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu kurum büyük kentlerde ekme ve şeker gibi temel tüketim malzemelerini dağıtımını üstlenmiştir (Çavdar,1992, s.200). Buna bağlı olarak belediyelerde bütçe dengesi sağlanmış ve sermaye birikimi oluşturulmaya çalışılmıştır. Kalkınma hedefleri açısından tarım sektörüyle ilgili olarak köylerde dernekler kurulmaya başlamıştır (Ergin,2017, s.123). Cemiyet kurulmasıyla birlikte tarım politikalarına önem vermiş ve kalkınmanın nihai sonuca varılmasında tarım faaliyetleri önemli rol oynayacağı belirtilmiştir (Çavdar,1992, s.119). Aynı zamanda cemiyet tarımda makineleşme için çaba göstermiş, savaş döneminde bile bu duruma yatırımlar yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tarım alanında ortaya koyduğu en önemli gelişmelerden birisi de Çiftçiler Derneği'dir (Çiçek,2019, s.115). Derneğin amacına baktığımız zaman çiftçileri ve köylüleri bilgilendirmek olmuştur. Çiftçiler Derneğinin faaliyete geçirilmesi ile birlikte üreticinin yanında olmaya çalışan politikalar izlemiştir. Ayrıca vergilerin azaltılarak üreticinin özendirilmesi yönünde çalışmalar yapmaya başlamış ve üretici için belli başlı kanunlar çıkarılmıştır. Bunlardan en önemlisi, 1331 Arazi Vergi Affı Kanunudur. Ziraat Bankası'nın görevi genişletilerek ekonomik açıdan rahatlama ve borçlardan kurtulma yoluna gidilmiştir (Toprak,2018, s.600). Liberalizmin altın çağı olarak nitelendirilen 1908-1912 yılları arasında İttihat ve Terakki üyeleri milli kalkınmaya önem vermiştir. 1908 yılından önce Cemiyet, Duyun-ı Umumiye'yi kapatmak için radikal kararlar almış ve pragmatik bir iktisat politikası ortaya koymuştur. Ülkenin siyasi bağımsızlığının yanında ekonomik bağımsızlık ve kalkınma da ön plana çıkmıştır (Karpat,2017, s.239). 1.Dünya Savaşı süresince liberal politikalarından uzaklaşmış ve ekonomik istikrar için milli politikalar uygulanmaya başlamıştır (İnceoğlu,2015, s.50). Milli bankacılık sistemi benimsenmiş ve Evkaf, İtibar-ı Milli bankaları kurulmuş ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde kooperatifler kurulmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti kalkınma politikalarını tarım, sanayi ve gümrük anlaşmalarıyla ekonomik birlik oluşturmak ve esnafı örgütlü hale getirmek olmuş ve bunun için çalışmalar yürütmüştür. 1912 yılında kurulan Islahat-ı Maliye Komisyonu hem vergi hem de kalkınma alanında faaliyetler yürütmüştür. Aşar vergisi kaldırılmış ve milli pazar oluşturulması hedeflenmiştir. Malların dış ticaret sisteminde ulaşımının kolaylaştırılması için demiryolları ve karayolları inşa edilmiştir (Ahmad,2016, s.317). İttihat ve Terakki Cemiyeti,

kalkınma politikalarında hedeflerine ulaşabilmek için tarım ve çiftçi politikalarına önem vermiştir. Bu dönemde çiftçinin durumunun geriye gittiğini düşünmüş ve köylünün durumunun iyileştirmesi için politikalar geliştirmiştir. Cemiyet, kalkınmanın toplumun en alt kesiminden başlayacağına inanmış, Avrupa'dan getirilen malzemeler dağıtılmıştır. Hayvancılık politikaları çerçevesinde, veterinerlik bölümleri açılmış, yurtdışından uzmanlar getirilmiş ve yasal düzenlemeler yapılmıştır (Şener,1990, s.227). İttihat ve Terakki Cemiyeti, tarımı destekleme faaliyetleri açısından Ziraat bankasına kalkınma görevini vermiş ve çiftçilere, sanayicilere kredi verme imkânı sağlamıştır (Ergin,2017, s.117). Cemiyet'in 1908 kongresinde tarım politikaları açıklanmış ve çiftçilere arazi satışına başlamıştır. Cemiyet kalkınma hedeflerini ticaret sektörü üzerinde de uygulamaya başlamıştır (Temizgül,2021, s.40). Yerli sanayiciyi korumak ve yasal düzenlemeler yapmak ilk hedef olmuştur. Dönem içinde üretim kaynaklarının kullanılması için sanayileşme politikası geliştirilmiş ve birçok kente fabrikalar açılmıştır. Kapitülasyonların kaldırılması, cemiyet açısından vergi kontrolünü sıkı bir denetim haline getirmiştir (Toprak,2018, s.546). Dış ticaret teşviki ve yabancı yatırım teşviki hedeflenmiştir. Bu düzenlemelere baktığımız zaman; askeri harcamalar, bürokrat sayısı, memur maaşları azaltılacaktır (Yücel,2020, s.499). Kısmi borçlanma ve tasarruf ile iktisadi durumun çözüleceği belirtilmiştir. Kalkınma politikalarının devlet görevi olmasını sağlamak için İttihat ve Terakki Cemiyeti, Anadolu Milli Mahsulat Şirketi, Milli İthalat Kantariye Şirketi ve Milli Ekmekçi Şirketi kurmuş ve bu şirketler anonim şirket olarak kar sağlamaya başlamıştır. *1910-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kalkınma politikaları;*

1. Ekonomik bağımsızlık sağlanırsa kalkınma hedefleri de başarıya ulaşacaktır.
2. Dengeli sermaye birikimi, bölgesel kalkınma açısından önemlidir.
3. Dengeli kalkınma, planlı kalkınma modeli ön plana çıkarılacaktır.
4. Kalkınma hedefi için denk bütçe ilkesi kabul edilecektir.
5. Kalkınma politikalarında devletçilik ilkesi benimsenecektir.
6. "Milli İktisat" ve "İktisadi Uyanış" adı altında Türk burjuvazisi oluşturma politikaları izlenecektir.
7. İttihat ve Terakki Cemiyeti, şirketleşme hareketine öncülük edecektir.
8. Kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi açısından sanayileşme oldukça önemli olmuş, 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati ve 1914 yılında Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi çıkarılmıştır.

İttihatçılar kalkınma politikalarına önem vermiş ve sanayi, ticaret, bankacılık sektörlerinde Batılılaşmayı hedeflemiştir. 20 Eylül 1913 tarihinde Cemiyetin kongresinde devletin iktisadi olarak içinde bulunduğu durumdan kurtaracak ilkeler kalkınma ve ticaret olarak kabul edilmiştir (Demir,2021, s.200). Kalkınmanın en önemli rolü ise, Anadolu'da verimli ve hızlı üretimin devam etmesi gerekliliği olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti kalkınma politikası oluşturma da ülke içindeki şirketleşme faaliyetlerine önem vermiştir. Cemiyet, ülkenin ihtiyaçları için iç borçlanmaya gitmiş ve halktan para toplamıştır. 1916 tarihli kongresinde Cemiyet, kalkınma planları için, teknik eğitimlerin verilmesi, madencilik faaliyetlerinin geliştirilmesi ve para reformu gibi maddeler açıklamıştır (Demir,2021, s.209). Buna bağlı olarak cemiyet, iktisadi reformdan ve kamu maliyesi için daha rasyonel bir yapıdan yanaydı ve milli iktisat politikası halkçı, devletçi ilkeleri benimsemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, kapitülasyonları kaldırdıktan sonra gümrük vergilerini arttırmıştır (Boratav,2010, s.250). Savaş döneminde ülke ekonomisinin bütünleşmesi için il bazında kalkınma politikaları devreye sokulmuştur. Kalkınma politikaları çerçevesinde devletin ekonomiye müdahalesi zorunlu hale gelmiş ve geçici, pragmatik uygulamaları ortaya koymuştur (Ortaylı,2017, s.330). Milli iktisat anlayışı ile Türk burjuvazisi kurumsal bir yapı oluşturarak toplum içinde bir itici güç sağlamıştır. 1914 – 1918 yılları arasında uygulanan

milli ekonomi politikaları Osmanlılık düşüncesinden uzaklaşarak, Türkçülük ve Milliyetçilik akımının yerleşmesine neden olmuştur (Çelenk,2017). Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan İktisadiyat Mecmuası, cemiyetin kalkınma hedeflerini ve milli ekonomi politikalarını halka duyurmaya başlamıştır. İttihat düşüncesini savunan dönemin bürokratları ve ordu kademesi Almanya ve Osmanlı yakınlaşmasından etkilenmiş ve Almanya'nın savunduğu iktisadi düşünceleri benimsemiştir (Şener,1990, s.206). Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar süresince uyguladığı kalkınma politikalarında da görülmüştür. Hatta planlı kalkınma ekolünün belirlenmesi, dengeli bütçelerin oluşturulması, uluslararası piyasada etkin rol oynamak ve devletçilik ilkesinin belirlenmesinde Alman iktisadi yapısı görülmüştür (Ergin,2017, s.117). İttihat ve Terakki'nin kalkınma politikalarının oluşmasında 1916 yılında yaptığı kongre oldukça önemlidir. Sosyal devlet anlayışının benimsenmesi, demiryolu reformunun yapılması, sanayileşme sürecinin hızlandırılması, teknik eğitimlerin ortaya koyulması gibi birçok madde değerlendirilmiştir (İnceoğlu,2015, s.61). Buna bağlı olarak ülkenin mal ve parası yabancı bankaların denetimlerinden kurtarılmış ve uluslararası pazara katılmak için önemli bir adım atılmıştır. Cemiyetin kalkınma planlarının başında olan Teşviki Sanayi Kanunu ülke içinde sanayi yatırımlarını hızlandırmış ve aynı zamanda gıda tekstil ve kimya sanayi sınai madde artışı sağlamıştır (Toprak,2016, s.440). Cemiyet'in milli ekonomi ve kalkınma hamlelerinin başında ulusal bankacılık sistemini ön plana çıkarması iktisadi bağımsızlık için önemli olmuştur (Şener,1990, s.209). 1912 yılında çıkarılan ve sanayi politikalarının uygulanmasında önemli bir adım olan "Battal Meskukat Kanunu" yeni para sistemi kurmak için çıkarılmıştır. Kalkınma hedeflerinin başında 1913 Teşvik-i Sanayi Kanun Muvakkatı gelir. Ülke içinde sanayileşmeyi gerçekleştirmek ve uluslararası pazarda rekabet hale getirmek için çıkarılmış olan bu kanun istenilen başarı hedeflerini sağlayamamıştır. Bu kanundan fayda sağlayacak gruplar fabrikalar olarak belirlenmiştir (Akyıldız,2018, s.330). Çünkü kalkınma hedeflerinin başında büyük fabrikaların çoğalması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu kanunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kalkınma hedefleriyle bağlantılı olarak yabancı sermayenin ülke içine girmesi Osmanlı tebaası ile aynı ölçüde haklardan yararlanacağından bahsetmiştir (Temizgül,2021, s.42). Fakat 1.Dünya Savaşı'nın çıkması sebebiyle hem mali hem de sosyal açıdan modernleşme tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Cemiyet, Kambiyo Muamelatı Komisyonu kurarak bankaların transfer yapmalarına engel olmuştur. Bu duruma bağlı olarak Gümrük mevzuatı yeniden düzenlenmiş ve birçok işletme millileştirilmiştir. 1913 yılında yapılan İttihat ve Terakki genel kongresinde "Kısmi İktisat" başlıklı program duyurulmuş ve aşağıdaki maddelere yer vermiştir (Şener,1990, s.224):

1. Vergi sisteminde değişiklik yapılacaktır,
2. Aşar vergisinin oranları düşürülecek,

Ziraat teşvik edilecektir ve ticaret kanunu yeniden düzenlenecektir

SONUÇ

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1907 yılında gerçekleştirdiği kongrede silahlı mücadelenin gerekliliğinden söz etmiş ve meşrutiyeti ilan etmek için ülke içindeki tüm yurttaşları bu mücadeleye dahil etmek girişiminde bulunmuştur. İttihatçıların etkisinin artmasında ki olay Reval görüşmeleri olmuş ve subaylar bu görüşmeleri tepkiyle karşılamıştır. II.Meşrutiyet sonrasında dış politikada yaşanan olumsuz ekonomik kayıplar cemiyetin varlığını azaltmaya başlatmıştır. Cemiyet kuruluşuna kadar tüm desteğini ordudan ve askeri bürokratlardan almıştır. II.Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte İttihatçılar siyasi yaşamın önemli aktörlerinden biri olmuştur. Cemiyet'in iktidar olması ile birlikte ekonomi politikalarında milli kalkınma hedefleri benimsenmiş ve yapısal dönüşümler yaşanmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra millileştirme çalışmaları ve yerli malı teşvikleri ile toplum bilinçli bir hale gelmiştir. İttihat ve Terakki dönemini ekonomik açıdan iki şekilde değerlendirmemiz gerekir: Liberal ekonomi ve Milli iktisat

dönemidir. Liberal anlayışın hâkim olduğu 1908-1913 yılları arasında bireyci bir yaklaşım ön plana çıkmıştır. Cemiyet, vergi gelirini artırarak devlete doğrudan gelir getirici bir yolu seçmiştir. Savaş sonrası dönemde 1913-1918 yılları arasında milli iktisat anlayışı hâkim olmuş ve devlet müdahalesiyle kalkınma politikaları serbest bütçe üzerinden uygulanmaya başlamıştır. Hatta milliyetçilik ve Türkçülük akımlarının etkisiyle kalkınma modeli Türk sermaye sınıfını ortaya çıkartmış ve ülke içinde girişimcilik yapısını başlamıştır. İttihatçılar arasında liberal anlayış daha yaygın olsa bile 1.Dünya Savaşı etkisiyle Alman ideolojisinden ve iktisat anlayışından etkilenilmiştir. İki ana dönemi de değerlendirdiğimiz zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamaya çalıştığı milli iktisat anlayışı, büyüme yaklaşımı dengeli sermaye birikimine, planlı kalkınma rolünü üstlenmiş ve aynı zamanda denk bütçe ilkesini ortaya koymuştur. Milli İktisat anlayışı ile milli burjuva oluşturulmaya çalışılmış, kooperatifçilik, şirketleşme hareketlerinin önü açılarak kalkınma faaliyetleri başlatılmıştır. Ekonominin millileştirilme hamlesi yabancı şirketler üzerinde hâkim olma çerçevesine evrilmiştir. 1918 yılına kadar oluşturulan milli iktisat politikaları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli hedefi olmuştur. Müslüman ve Türk hakimiyeti ekonomide kendini göstermiş ve devletçi, korumacı bir anlayış devlet ekonomisi üzerinde etkisini sağlamıştır. Dış ticaret programlarında uygulanan liberal politikalar sonucunda ise gümrük vergileri %11'e kadar çıkarılmıştır. Karaborsacılık ile mücadele için oluşturulan kalkınma hedefleri için meslek sınıfları oluşturulmuş, tüccar sınıfı örgütlenilmeye başlanmıştır. İttihatçılar, uygulamak istedikleri kalkınma politikalarının bir bölümünü savaşın getirdiği ağır yük sebebiyle hayata geçirilememiştir. Fakat yine de oluşturulmaya çalışılan iktisadi birlik çerçevesinde ticari ve sanayi alanında birçok yatırımın yapılmasına neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde yapılacak olan ekonomik gelişmelerin temeli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya koyduğu kalkınma politikalarına bağlı olarak yürütülmüştür. *Araştırmamızın literatüre katkısı*, Türkçe literatürde İttihat ve Terakki Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yapısı ve özellikle de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktisat politikaları incelenme konusu olmuştur. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar sürecinde ortaya koyduğu ekonomi politikaları ele alınmaktadır. *Bu çalışmamızda* Cemiyet'in iktidarda olduğu ve 1913- 1918 yılları arasında uyguladığı kalkınma politikaları milli iktisat anlayışı çerçevesinde incelenerek ileride yapılacak olan çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. *Sonuç olarak*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar yıllarında uygulamaya çalıştığı kalkınma politikaları milli iktisat anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Milli ekonomi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin benimsediği ekonomi politikalardan biri olmasına rağmen uygulamak istediği kalkınma politikaları ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirememiştir.

Etik Beyan

“İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Milli İktisat Anlayışı (1913-1918): Dönemin Kalkınma Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interests

Funding: The author declared that this study had received no financial support.

KAYNAKÇA

- Ahmad,F.(2016). *İttihat ve Terakki 1908 – 1914*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2016). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, S. (2017). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Arslan, B. (2016). *II.Meşrutiyet ve Cumhuriyet (1908-1923), Tarihsel, İdeolojik ve Olgusal Bir Karşılaştırma* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Aşçı,E. (2018). *İttihat ve Terakki'nin Fikri Yapısı ve Siyasi Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ahmad, F. (2014). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, S. (2015). *31 Mart Olayı*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Akal, E. (2002). *Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*.İstanbul: Tüstav Yayınları.
- Akyıldız, A. (2018). *Osmanlıda Kâğıt Para Maliye ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, T. (2019). *1913 Tarihli İttihat ve Terakki Fırkası Nizamnamesi Bağlamında İttihat ve Terakki'nin Cemiyet – Parti İkilemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler*. Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 6 (12), 559-574.
- Birecikli, İ. B. (2008). Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Akademik Bakış*, 2 (3), 211-226.
- Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Börklüoğlu, L. (2019). *Tanzimat'tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*. İstanbul: Dora Yayınları.
- Çavdar, T. (1991). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de Liberalizm 1860-1990*. Ankara: İmge Yayınları.
- Çiçek, Ö. (2019). İttihat ve Terakki Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 107-123.
- Dönmez, G. & Öztürk, C. (2018). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist Miydi?. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 201-218.
- Demir, Z. (2021). İttihat ve Terakki Dönemi İktisat Politikası Tartışmaları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. 7 (2021): 180-220.
- Iacovella, A. (2019). Gönnye ve Hilal Jön Türkler ve İtalyan Masonluğu. İstanbul: Altınordu Yayınları.
- Ergin,K. (2017). İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 114- 127.
- İnceoğlu, E. (2015). *Osmanlı'da Milli İktisat Uygulamaları ve Harp Zenginleri (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi
- Gökbayır, S. (2012). Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 61-96.
- Gökalp, Z. (2021). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Tosun, H. (2020). *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Cumhuriyet Dönemi Kamu Yönetiminin Yapılanmasına Etkileri (Yüksek Lisans Tezi)*. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Çelenk, H. (2017). *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Türkiye'nin Siyasi Düşüncesine Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Harran Üniversitesi, Mardin.
- Efe, İ. (2017). Gizli Muhalif Bir Hareketten İktidara: İttihat ve Terakki Cemiyeti. *The Journal of Academic Social Sciences*.
- Karabekir, K. (2020). *İttihat ve Terakki*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Karpat, K. (2017). *Türk Siyasal Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaştan, Y.(2017). *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci*. Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 3, 89-97.
- Ors, O. (2013). Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti. *Atatürk Yolu Dergisi* 13, 679-716.
- Ortaylı, İ. (2017). *Batılılaşma Yolunda*. Ankara: İnkılap Yayınları.
- Odabaşı,A. (2011). *Osmanlı'da Sosyalizm, Türkçülük ve İttihatçılık*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Örmeci, O. (2009). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Tarih Okulu Dergisi, 2010.
- Semiz, Y. (2014). *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (35), 217-244.
- Sorgun, T. (2018). *Devlet Kavgası İttihat ve Terakki*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şener, A. (1990). İttihat ve Terakki Cemiyetinin İktisadi ve Mali Politikaları (1908- 1918). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 203-232.
- Şendal, T. (2019). II. Meşrutiyet Sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Azınlıkları Arasında Yaşanan Siyasi Ayrılığın Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 11-31.
- Tansu, S.(2020). *İki Devrin Perde Arkası: Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Hüsamettin Ertürk*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Temizgül, Ö. F. (2021). İttihat ve Terakki Hükümeti Döneminde Liberal İktisat ve Milli İktisat Politikaları (1908-1918). *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (2), 38-46.
- Tunaya,T. (2015). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Z. (2016). *İttihat ve Terakki Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Toprak, Z. (2018). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Ş. (2019). *Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (2015). *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.